

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Павлюк О. Г., Губа Н. А.

ВСТУП

В умовах повномасштабної війни в нашій країні особливої важливості набуває проблема якості професійної підготовки майбутніх фахівців. Українському суспільству вкрай потрібні фахівці, у яких сформовані високі моральні принципи та цінності, які слідують нормативам виконання професійної діяльності, які здатні самостійно досягти поставленої мети та професійно розвиватися в надскладних умовах. На зміну усталеним нормам, таким як загальні та спеціальні знання, практичні навички та уміння приходить узагальнений показник рівня професійної підготовки фахівців – „професійна самосвідомість». Від рівня сформованості професійної самосвідомості залежить те, яким випускник навчального закладу прийде в професійну діяльність, наскільки він виявиться готовим до активної діяльності, чи будуть у нього сформовані потреби до самовдосконалення і професійного зростання, залежить успішність і результативність його майбутньої професійної діяльності і життя в суспільстві.

1. Аналіз сучасних досліджень проблеми професійної самосвідомості

Спираючись на думку дослідників свідомості та самосвідомості особистості (М. Боришевський, С. В. Васьковская, В. М. Галузяк, К. В. Добровольська, І. А. Донченко, Г.С Костюк, С. Д. Максименко, Н. І. Машенко, Л. В. Римар, Н. В. Шварп, Ю. М. Швалб, Н. Ф. Шевченко), одним з основних етапов розвитку професійної самосвідомості майбутнього фахівця визначимо період отримання знань у вищому навчальному закладі. Упродовж навчання особистість майбутніх фахівців постійно розвивається і змінюється, при цьому навчальна діяльність має професійне, фахове спрямування і становить собою цілеспрямований процес, мета якого полягає у розвитку професійних якостей і прагненні до професійної самореалізації. Формою прояву професійної самосвідомості є усвідомлення майбутніми фахівцями своїх нахилів, інтересів, здібностей та рівня професійної готовності.

Як бачимо, професійна самосвідомість детермінує розвиток суб'єкта професійної діяльності і є необхідним компонентом її успішності.

Дослідження структури професійної самосвідомості, динаміки її розвитку на етапі навчання у ВНЗ становить великий інтерес як у теоретичному, так і в практичному плані, оскільки дає змогу наблизитися до розуміння механізмів формування особистості майбутнього фахівця.

Проблему самосвідомості та компонентів, які визначають її структуру, розглядало багато вчених у вітчизняній та зарубіжній психології. Сучасні українські науковці досліджують свідомість та самосвідомість у таких напрямках: політичної (В. О. Васютинський, В. Г. Кремень), релігійної (К. В. Кислюк, В. І. Лубський), моральної (М. О. Кононець), етнічної (М. О. Музиченко, О. М. Лозова), І. В. Данилюк), мовної (І. М. Румянцева), темпоральної (З. О. Кіреєва), професійної (інженерної – Р. М. Петруньова, педагогічної – С. І. Подмазін, О. А. Гульбс, управлінської – О. В. Дробот, економічної – Г. В. Ложкін, В. Л. Комаровська, Н. Ю. Волянчук). В підході екопсихології свідомість досліджує Швалб Ю. М.; як особливий вид професійної свідомості, Н. Ф. Шевченко виділяє психологічну свідомість, розглядаючи шляхи її формування у майбутніх фахівців; проблематику розвитку професійної самосвідомості студентської молоді вивчали Галузьяк В. М., Добровольська К. В. Дослідженню динаміки професійної самосвідомості студентів присвячення праця І. А. Донченко.

Основну концептуальну парадигму проблеми самосвідомості та її основного продукту – «Я-концепції» – сформували представники зарубіжної психології В. Джеймс, А. Маслоу, Р. Мей, Дж. Мід, К. Роджерс та ін. Зарубіжні теорії становлення професійної самосвідомості умовно можна класифікувати за двома групами: теорії, що акцентують проблему професійного вибору (D. Brown, R. V. Dawis, J. L. Holland) і теорії, що акцентують тривалий розвиток професійної самосвідомості як компонент розвитку людини взагалі (L. S. Gottfredson, R. M. Lerner & J. E. Schulenberg, D. E. Super, F. W. Vondracek)¹.

Розвиток свідомості та самосвідомості людини є одним із визначальних процесів у ході становлення її як особистості, індивідуальності, суб'єкта діяльності, спілкування та пізнання. С.Д. Максименко у своїх роботах зазначає, що «свідомість визначають як вищу, властиву лише людині та пов'язану з мовленням функцію мозку. Її сутність – у загальному, оціночному, цілеспрямованому відображенні

---

¹ Bretz R. D. Person-organization fit and the Theory of Work Adjustment: Implications for satisfaction, tenure, and career success. *Journal of Vocational Behavior*. 1994. № 44. P. 32–54.

та конструктивно-творчому перетворенні дійсності, попередній мисленнєвій побудові дій та передбаченні їх результатів, у розумному саморегулюванні та самоконтролюванні поведінки людини»².

Швалб Ю. М. у своїх дослідженнях констатує, що свідомість – це «інстанція, яка відображає світ, і, одночасно, породжує світ»³.

На відміну від свідомості, самосвідомість являє собою більш складний процес, сутність якого полягає в сприйнятті особистістю численних образів себе в різних ситуаціях діяльності й поведінки, у всіх формах взаємодії з іншими людьми й у з'єднанні цих образів у єдине цілісне утворення – в уявлення, а потім у поняття свого власного Я як суб'єкта, відмінного від інших⁴.

Український дослідник М. Боришевський розглядає самосвідомість як результат самопізнання й емоційно-ціннісного ставлення людини до себе; як результат апробації людиною своїх самооцінок, домагань і соціально-психологічних очікувань в процесі життєдіяльності; як рівень самосвідомості, при якому людина досягає найбільш зрілого усвідомлення сутності власної особистості⁵.

В своїх дослідженнях М. Боришевський та Л. Сапожнікова досліджували структуру та функції таких складових самосвідомості як самооцінка, рівень домагань, «образ Я», самоконтроль, самовладання, саморегуляція, самовиховання тощо. Однією з основних ланок самосвідомості особистості вченими визначається саморегуляція складних психічних процесів діяльності особистості та усвідомлення нею власної поведінки. Під саморегуляцією у структурі самосвідомості розуміють таку форму регуляції поведінки особистості, яка передбачає самопізнання і усвідомлення емоційно-ціннісного ставлення до себе на всіх етапах здійснення поведінкового акту⁶.

П. Р. Чамата (засновник наукової школи в Україні з проблем самосвідомості особистості) розуміє самосвідомість, як усвідомлення людиною самої себе у своїх ставленнях до зовнішнього світу і інших людей. В своїх дослідженнях П. Р. Чамата виділяє три основні компоненти самосвідомості:

---

² Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Форум, 2003. С. 76–84.

³ YU. M. Shvalb. Tsilkovyta svidomist' psykholohichni modeli ta doslidzhennya. Kyiv : Milenium, 2003.

⁴ Галузьяк В. М., Добровольська К. В. Розвиток професійної самосвідомості студентів вищих навчальних закладів : монографія, Вінниця, 2015. С. 8–15.

⁵ Боришевський М. І. Розвиток саморегуляції поведінки школярів : дис. ... д-ра психол. наук : 19:00. 07. Київ, 1992. С. 77–89.

⁶ Боришевський М. Самосвідомість особистості як детермінанта її взаємодії з суспільством. *Шлях освіти*. 2010. № 4. 12–14 с.

1) когнітивний (пізнавальний) – система уявлень і знань індивіда про себе (самопізнання, самоаналіз, уявлення про себе, самооцінка тощо);

2) емоційно-оцінний – емоційна оцінка своїх уявлень і знань індивіда про себе, емоційне ставлення до себе (почуття скромності, гордості, власної гідності тощо);

3) поведінковий (регулятивний) – усі ті прояви психічної активності, у яких виступає свідоме регулювання власних дій, вчинків, свого ставлення до оточуючих і до самого себе (самовладання, самодисципліна, самоконтроль тощо)⁷.

В свою чергу професійна самосвідомість є більш специфічною за своїм змістом на відміну від самосвідомості. Якщо самосвідомість формується в життєдіяльності та спілкуванні з навколишніми людьми і є результатом пізнання себе, своїх дій, психічних якостей, то професійна самосвідомість – це проекція всіх структурних компонентів самосвідомості на професійну діяльність. Одже можна вважати що, в професійній самосвідомості головну роль грає зміст самої професійної діяльності особистості⁸.

С. В. Васьковська акцентує увагу на функціональному значенні професійної самосвідомості, визначаючи її як «особливий психічний феномен, основною функцією якого є саморегуляція особистістю своїх дій у професійній сфері на основі знання професійних вимог, власних можливостей і емоційно-ціннісного ставлення до себе як до суб'єкта конкретної професійної діяльності». За такого підходу до структури професійної самосвідомості включаються не лише уявлення особистості про себе, але й знання вимог, яким повинен відповідати суб'єкт професійної діяльності⁹.

На нашу думку, найбільш повним є визначення професійної самосвідомості особистості, запропоноване О. Л. Туриніною. На її думку, професійна самосвідомість індивіда являє собою єдність знань про власні особливості, наявні професійні здібності та інтереси. Констатація особистістю успіхів і невдач власної професійної або навчальної діяльності є чинником корегування «Я-образу», самооцінки, рівня домагань та професійної самосвідомості в цілому¹⁰.

---

⁷ Чамата П. Р. Самосвідомість та її розвиток у дітей. Київ, 1965.

⁸ Горностаєв П. П., С. В. Васьковская Теорія та практика психологічного консультування. Київ : Наукова думка, 1995. 128 с.

⁹ Васьковская С. В. Психологічні умови формування професійної самосвідомості майбутнього вчителя : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 1987. 44 с.

¹⁰ Туриніна О. Л. Психологічні особливості професійного самовизначення учнів профільних підкласів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 1997. 218 с.

Можна відмітити, що професійна самосвідомість прямо пов'язана зусвідомленням людиною себе в професійній діяльності, тобто зміст професійної самосвідомості – відноситись до професійної діяльності і до себе, як до суб'єкта цієї діяльності. Якщо самосвідомість формується в життєдіяльності і спілкуванні з навколишніми людьми і є результатом пізнання себе, своїх дій, психічних якостей і т. д., то професійна самосвідомість – це проекція усіх структурних компонентів самосвідомості на професійну діяльність¹¹.

Так сучасні українські дослідники Горбань Г. О. та Шевченко Н. Ф. пропонують свій погляд на це питання. В своїх роботах автори визначають професійну свідомість як психологічне утворення, в якому інтегруються професійні цінності, науково-теоретичні знання, програми певних дій і процедур, а також знання людини про себе як про представника певної професії. Професійна свідомість може кваліфікуватися як найважливіша категорія, яка відображає суть процесу професійного становлення й розвитку фахівця¹².

Як і будь-яке психічне новоутворення, професійна самосвідомість має певну динаміку, проходить у своєму розвитку певні етапи. Оскільки професійна самосвідомість визначається науковцями як одна з базових структур професіоналізму фахівця, то її розвиток є одним із найважливіших завдань у процесі професійної підготовки фахівця.

Враховуючи особливості динаміки професійної самосвідомості майбутніх фахівців протягом професійного навчання, І. А. Донченко в своїх дослідженнях визначила такі три етапи її розвитку:

1) Мотиваційно-когнітивний етап – спрямований на забезпечення принципу мотивації фахової підготовки, який передбачає цілеспрямоване формування у майбутніх фахівців не тільки мотивації професійної діяльності, але й мотивації професійного саморозвитку, мотивації становлення та розвитку професійної самосвідомості. Це взаємопов'язано з усвідомленням студентами сутності професійної самосвідомості, усіх її складових, тобто формуванням відповідних знань про професійну самосвідомість як інтегративну властивість суб'єкта професійної діяльності; зміст та особливості професійної Я-концепції; сутність професійної самоорганізації, механізми та чинники її реалізації; сутність та особливості професійної рефлексії.

---

¹¹ Максименко С. Д., Пелех О. М. Фахівця потрібно моделювати. Наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності. *Рідна школа*. 1994. № 3-4. С. 68-72.

¹² Горбань Г. О., Шевченко Н. Ф. Професійна свідомість психолога: структурно-функціональний аналіз. *Проблеми сучасної психології* No 1 (24), 2022. 18 с. URL: DOI <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2022-1-2>

2) Операційний етап – спрямований на розвиток професійних умінь, що забезпечують функціонування професійної самосвідомості майбутнього фахівця. На цьому етапі формуються уміння аналізувати власну професійну Я-концепцію: – моделювати образ «Я-професійне-нормативне», визначати структуру образу «Я-професійне-дієве»(мету, завдання, умови, засоби власної діяльності);

– уміння визначати особливості образу «Я-реальне-особистісне» (властивості, цінності, мотивацію);

– уміння здійснювати професійну самоорганізацію: володіння техніками самопізнання, самомотивування та саморозвитку; самовираження шляхом прояву себе у професійному середовищі; отримання та сприймання зворотного зв'язку від колег з метою самоствердження;

– рефлексивні вміння: контролювати власні дії, у тому числі й розумові, відстежувати логіку розгортання власної думки; бачити у відомому невідоме, в очевидному незвичне, тобто бачити суперечності, які є чинниками руху думки; здійснювати діалектичний підхід до аналізу ситуації, займати позиції різних спостережників, перетворювати пояснення того, що спостерігається чи аналізується, залежно від мети та умов; використовувати теоретичні методи пізнання з метою аналізу знання, його структури та змісту.

3) Особистісно-рефлексивний етап – забезпечує:

– формування професійної Я-концепції фахівця як суб'єкта професійної діяльності, усвідомлення невідповідності образів «Я – професійне-нормативне», «Я – професійне-дієве», «Я – особистісне-реальне»;

– здатності до самоорганізації власної професійної діяльності;

– професійної рефлексивності майбутнього фахівця як якості, що полягає у здатності до аналізу власної професійної діяльності та до зміни на основі цього аналізу самої діяльності¹³.

Різноманіття поглядів на сутність професійної самосвідомості спричинило різноплановість уявлень про її структурні компоненти, а саме, про змістовне наповнення цих структурних елементів. Окремо зазначимо, що особливості розвитку професійної самосвідомості майбутніх фахівців поліції є мало вивченою проблемою, а, отже, ця проблематика є актуальним напрямом науково-практичних досліджень.

---

¹³ Донченко І. А. Етапи розвитку професійної самосвідомості фахівця. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського. Сер.: Психологічні науки.* 2012. Т. 2. Вип. 9. 85–89 с.

2. Дослідження змістовно-структурного характеру професійної самосвідомості майбутніх поліцейських

Серед курсантів (юнаки віком від 17 до 22 років) I–IV курсів ВНЗ «ДУВС» спеціальність «Право (поліцейські)», було проведено дослідження, охоплено 140 осіб. Формально конкретизація суті даного дослідження зведена до вирішення завдання верифікації факторної моделі змістовно-структурних компонентів професійної самосвідомості майбутніх поліцейських. Ще одним важливим його завданням стала мінімізація вихідного масиву емпіричних даних до рівня більш компактною і зручною їх репрезентації з метою ефективного проведення подальших математико-статистичних розрахунків, а на їх базі – отримання достовірних психологічних узагальнень, обґрунтування отриманих результатів. З цією метою було використано метод факторного аналізу (Factor Analysis).

Факторизація була здійснена методом головних компонент (Principal Components) з наступним варімакс-обертанням (Varimax normalized) матриці психологічних змінних, вимірюваних за допомогою системи означених психодіагностичних засобів, дозволила отримати однозначно інтерпретовану факторну модель змістовно-структурних компонентів професійної самосвідомості майбутніх поліцейських (табл. 1).

Таблиця 1

Факторна модель змістовно-структурних компонентів професійної самосвідомості майбутніх поліцейських

Психологічні характеристики	Фактори				
	I	II	III	IV	V
1	2	3	4	5	6
інтегративний рівень емоційного інтелекту	0,876				
емпатія	0,825				
розпізнавання емоцій інших людей	0,792				
емоційна обізнаність	0,737				
самомотивація	0,702				
керування емоціями	0,684				
навчально-пізнавальні мотиви		0,859			
професійні мотиви		0,834			
соціальні мотиви		0,817			
комунікативні мотиви		0,781			

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5	6
загальна шкала вольової саморегуляції			0,817		
самовладання			0,769		
наполегливість			0,732		
самоефективність			0,690		
досягнення				0,795	
самостійність				0,778	
стимуляція				0,726	
безпека				0,684	
традиції				0,639	
фактор E					0,744
фактор I					-0,706
фактор C					0,672
незалежність					0,623
фактор O					-0,596

Огляд отриманих результатів факторного аналізу (повнота факторизації 57,9 %; інформативність фактору I – 14,1 %, фактору II – 13,8 %, фактору III – 12,2 %, фактору IV – 9,2 %, фактору V – 8,6 %), які представлені у таблиці 1, дають нам можливість стверджувати про достатню сумарну дисперсію факторів та перейти до їх аналізу та змістової інтерпретації.

Структуру моделі визначили незалежні інтегральні фактори: емоційний, мотиваційний, вольовий, ціннісний, особистісний.

– I фактор (емоційний компонент) об'єднав у своїй структурі шість психологічних змінних: «інтегративний рівень емоційного інтелекту» (0,876); «емпатія» (0,825); «розпізнавання емоцій інших людей» (0,792); «емоційна обізнаність» (0,737); «самотивація» (0,702); «керування емоціями» (0,684). З огляду на те, що перший фактор в межах даної факторної моделі робить найбільший внесок в пояснення дисперсії ознак (14,1 %), можна стверджувати, що змістовий характер професійної самосвідомості майбутніх поліцейських визначається високим рівнем розвитку їх емоційного інтелекту, емпатії, емоційної обізнаності, самотивації, а також вмінням розпізнавати емоції інших людей та впливати на їх емоційний стан. Емоційно релевантний характер детермінації професійної самосвідомості майбутніх поліцейських дозволяє розглядати означений інтегральний фактор як важливий змістовно-структурний компонент її розвитку (становлення) в процесі фахової підготовки. Отже узагальнюючи психологічні змінні, які

увійшли до першого фактору, «маркуємо» його як фактор «емоційної компетентності» або «емоційний» компонент.

– II фактор (мотиваційний компонент) до якого увійшли наступні психологічні змінні: «навчально-пізнавальні мотиви» (0,859) як прагнення отримувати знання на основі усвідомлення соціальної необхідності, відповідальності, обов'язку, особистої користі для суспільства; «професійні мотиви» (0,834) як сформованого наміру здійснювати професійний розвиток і забезпечення професійного зростання; «соціальні мотиви» (0,817); «комунікативні мотиви» (0,781). Змістовне узагальнення психологічних змінних, що визначили структуру другого фактору, дозволяє виділити спільну для них особливість – мотиваційно спрямований, до того ж навчально і професійно орієнтований їх характер. Враховуючи те, що другий фактор в межах даної факторної моделі робить достатньо високий внесок в пояснення дисперсії ознак (13,8%), можна стверджувати, що змістовий характер професійної самосвідомості майбутніх поліцейських визначається високим рівнем розвитку їх навчально-пізнавальної мотивації, – як прагнення отримувати знання на основі усвідомлення соціальної необхідності, відповідальності, обов'язку, особистої користі для суспільства; професійної мотивації, – як сформованого наміру здійснювати професійний розвиток і забезпечення професійного зростання; соціальної мотивації, – як збалансованого і оптимального прагнення, з одного боку, до самоствердження у суспільстві, а з іншого, – до виконання обов'язку перед ним; комунікативної мотивації, – як прагнення встановлювати і підтримувати необхідні контакти з оточуючими людьми.

З огляду на те, що провідною діяльністю майбутніх поліцейських в процесі фахової підготовки виступають різні види їх пізнавальної активності, в тому числі, навчальної, професійної, соціальної, комунікативної, то стає очевидним, що мотиваційно релевантний характер детермінації професійної самосвідомості майбутніх фахівців-правоохоронців дозволяє розглядати означений інтегральний фактор як важливий змістовно-структурний компонент її розвитку (становлення) в процесі фахової підготовки. Таким чином, змістовно узагальнюючи психологічні змінні, які увійшли до другого фактору, інтерпретуємо його як фактор «учбово-професійної мотивації» або «мотиваційний» компонент.

– III фактор (вольовий компонент) до якого увійшли з найбільшою вагою наступні психологічні змінні: «загальна шкала вольової саморегуляції» (0,817); «самовладання» (0,769); «наполегливість» (0,732); «самоефективність» (0,690). Психологічні змінні, що визначили структуру третього фактору об'єднує спільна для них особливість – всі вони значною мірою пов'язані з високим ступенем забезпечення

вольової регуляції процесів власного життєзабезпечення: стійкістю намірів, емоційною зрілістю, активністю, незалежністю, самостійністю, впевненістю в собі, розвинутих почуттях обов'язку, високим рівнем розвитку таких особистісних і соціальних якостей. Враховуючи те, що третій фактор в межах даної факторної моделі робить істотний внесок в пояснення дисперсії ознак (12,2%), можна стверджувати, що змістовий характер професійної самосвідомості майбутніх поліцейських визначається високим рівнем розвитку їх вольової саморегуляції (стійкістю намірів, емоційною зрілістю, активністю, незалежністю, реалістичністю поглядів, самостійністю, впевненістю в собі, розвинутих почуттях обов'язку, вираженою соціально-позитивною направленістю), самовладання (здатністю довільно контролювати емоційні реакції і стани, високою емоційною стійкістю, впевненістю у собі, самоконтролем), наполегливості (силою намірів, прагненням завершити розпочату справу; високим рівнем розвитку таких особистісних і соціальних якостей, як працездатність, діяльність; проявом поваги до соціальних норм (прагненням повністю підпорядкувати їм свою поведінку) і самоефективності (суб'єктивної впевненості або переконання відносно наявності потенційних здібностей організувати та реалізувати власну діяльність, необхідну для досягнення певної мети). З огляду на це, можна розглядати даний інтегральний фактор як важливий змістовно-структурний компонент розвитку (становлення) професійної самосвідомості майбутніх поліцейських в процесі фахової підготовки. Таким чином, змістовно узагальнюючи психологічні змінні, які увійшли до третього фактору, інтерпретуємо його як фактор «вольової саморегуляції» або «вольовий» компонент.

– IV фактор (ціннісний компонент) об'єднує в своїй структурі п'ять психологічних змінних: «досягнення» (0,795); «самостійність» (0,778); «стимуляція» (0,726); «безпека» (0,684); «традиції» (0,639). Змістовне узагальнення психологічних змінних дозволяє виділити спільну для них особливість – ціннісно значимий характер особистісних досягнень у сфері соціальної, в тому числі, і професійної, реалізації. Враховуючи те, що четвертий фактор в межах даної факторної моделі робить досить суттєвий внесок в пояснення дисперсії ознак (9,2%), можна стверджувати, що змістовий характер професійної самосвідомості майбутніх поліцейських визначається високим рівнем сформованості їх ціннісної системи, пріоритетне місце в якій належить цінностям досягнення (соціальне схвалення та повага), самостійності (самоконтроль, самостійність мислення і вибору способів дії), стимуляції (прагнення новизни і глибоких переживань), безпеки (безпека для інших людей та самого себе, стабільність суспільства та взаємовідносин у ньому) і традицій (ідентифікація з традиціями, звичаями та ідеями своєї

професії). Враховуючи це, можна розглядати даний інтегральний фактор як важливий змістовно-структурний компонент розвитку (становлення) професійної самосвідомості майбутніх поліцейських в процесі фахової підготовки та інтерпретувати його як фактор «ціннісного розвитку» або «ціннісний» компонент.

– V фактор (особистісний компонент) об'єднав у своїй структурі характеристики досліджуваних, які змістовно визначаються додатним полюсом трьох і від'ємним полюсом двох психологічних змінних: «фактор E» (0,744), яка змістовно пов'язана зі схильністю особистості до домінантності та підпорядкування собі інших; «фактор I» (-0,706), яка з урахуванням знаку змістовно пов'язана з проявом таких особистісних якостей, як низька сенситивність, емпатійність та розуміння інших; «фактор C» (0,672), яка змістовно пов'язана з високим рівнем розвитку таких особистісних якостей, як емоційна стійкість, працездатність, реалістичність позиції до обставин і ситуацій соціального, в тому числі, і професійного життя, емоційна зрілість; «незалежність» (0,623), як тенденція поведінки особистості в реальній групі, що характеризує прагнення бути незалежним у своїх вчинках, рішучість, наполегливість у відстоюванні власних поглядів; «фактор O» (-0,596), яка з урахуванням знаку змістовно пов'язана з проявом таких особистісних якостей, як впевненість у своїх здібностях, гнучкість, врівноваженість, здатність спокійно сприймати і реагувати на складні ситуації та непередбачувані і невизначені обставини власної життєдіяльності. Психологічні змінні, що визначили структуру п'ятого фактору значною мірою пов'язані з домінуванням вираженої прагматичної, раціональної і незалежної особистісної позиції над емоційною, чуттєвою і залежною.

Враховуючи те, що п'ятий фактор в межах даної факторної моделі робить істотний внесок в пояснення дисперсії ознак, можна стверджувати, що змістовий характер професійної самосвідомості майбутніх поліцейських визначається високим рівнем розвитку таких особистісних якостей, як домінантність та підпорядкування собі інших, незалежність у судженнях та поведінці, схильність до домінування над іншими, змагальність за більш високий соціальний (професійний) статус, мужність, реалістичність суджень, розсудливість, відповідальність, практичність, витриманість, працездатність, реалістичність позиції до обставин і ситуацій соціального і професійного життя, емоційна стійкість, емоційна зрілість, постійність і глибина своїх власних та соціальних (групових) інтересів, незалежність у своїх вчинках, рішучість, самостійність, наполегливість у відстоюванні власних поглядів, впевненість у своїх здібностях, гнучкість, врівноваженість, холоднокровність, здатність спокійно сприймати і реагувати на складні

ситуації та невизначені і непередбачувані обставини власної життєдіяльності. Таким чином, узагальнюючи психологічні змінні, які увійшли до п'ятого фактору, інтерпретуємо його як фактор «особистісного розвитку» або «особистісний» компонент.

Отже, на підставі отриманих результатів емпіричного дослідження ми виокремили показники та фактори, які всебічно репрезентують зміст та структуру професійної самосвідомості майбутніх фахівців поліції на етапі навчання у ВНЗ, зміст структурних елементів визначає їх специфіку.

ВИСНОВКИ

В роботі представлена авторська модель структури професійної самосвідомості майбутніх фахівців поліції на етапі навчання у ВНЗ, отримана за допомогою факторного аналізу даних (психодіагностичного вимірювання (n=140) основних складових професійної самосвідомості майбутніх поліцейських – курсантів I–IV курсів ВНЗ). В статті описані та проаналізовані характеристики та зміст її структурних компонентів, виокремлених факторним аналізом: «емоційної компетентності» (емоційний інтелект, емпатія, емоційна обізнаність, вміння розпізнавати емоції інших людей та впливати на їх емоційний стан), який має найбільше факторне навантаження; «учбово-професійної мотивації» (мотиваційний компонент: прагнення отримувати знання на основі усвідомлення соціальної необхідності, відповідальності, особистої користі для суспільства); «вольової саморегуляції» (вольовий компонент: вольова регуляція процесів власного життєзабезпечення: стійкість намірів, активність, впевненість в собі, розвинуте почуття обов'язку); «ціннісного розвитку» (ціннісний компонент: соціальне схвалення та повага, самостійності вибору способів дії, безпека для інших людей та самого себе, ідентифікація з традиціями, звичаями та ідеями своєї професії); «особистісного розвитку» (особистісний компонент: незалежність у судженнях та поведінці, змагальність за більш високий соціальний та професійний статус). Результати дослідження в подальшому будуть використані для розробки психологічних програм формування професійної самосвідомості майбутніх фахівців поліції з врахуванням специфіки їх навчальної та подальшої професійної діяльності.

АНОТАЦІЯ

Фахівець який володіє високим рівнем професійної самосвідомості характеризується упевненістю в собі, задоволеністю професією, має високий рівень компетентності та відповідальності до професійної діяльності. Особливий вплив на ефективність професійної діяльності

майбутніх фахівців чинить рівень сформованості їх професійної самосвідомості.

В роботі представлена авторська модель структури професійної самосвідомості майбутніх фахівців поліції на етапі навчання у ВНЗ, описані та проаналізовані характеристики та зміст її структурних компонентів, виокремлених факторним аналізом: «емоційної компетентності» (емоційний інтелект, емпатія, емоційна обізнаність, вміння розпізнавати емоції інших людей та впливати на їх емоційний стан), який має найбільше факторне навантаження; «учбово-професійної мотивації» (мотиваційний компонент: прагнення отримувати знання на основі усвідомлення соціальної необхідності, відповідальності, особистої користі для суспільства); «вольової саморегуляції» (вольовий компонент: вольова регуляція процесів власного життєзабезпечення: стійкість намірів, активність, впевненість в собі, розвинуте почуття обов'язку); «ціннісного розвитку» (ціннісний компонент: соціальне схвалення та повага, самостійності вибору способів дії, безпека для інших людей та самого себе, ідентифікація з традиціями, звичаями та ідеями своєї професії); «особистісного розвитку» (особистісний компонент: незалежність у судженнях та поведінці, змагальність за більш високий соціальний та професійний статус).

Література

1. Борішевський М. І. Розвиток саморегуляції поведінки школярів : дис. у формі наукової доповіді ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 1992. 77 с.
2. Боришевський М. Самосвідомість особистості як детермінанта її взаємодії з суспільством. *Шлях освіти*. 2010. № 4. С. 12–14.
3. Васьковская С. В. Психологічні умови формування професійної самосвідомості майбутнього вчителя : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 1987. 44 с.
4. Галузяк В. М. Розвиток професійної самосвідомості студентів вищих навчальних закладів: Монографія. Вінниця 2015. 256 с.
5. Горбань Г. О., Шевченко Н. Ф. Професійна свідомість психолога: структурно-функціональний аналіз. *Проблеми сучасної психології*. № 1 (24). 2022. DOI: <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2022-1-2>
6. Горностай П. П., С. В. Васьковская Теорія та практика психологічного консультування. Київ : Наукова думка, 1995. 128 с.
7. Донченко І. А. Етапи розвитку професійної самосвідомості фахівця. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського*. 2012. Т. 2. Вип.9. С. 85–89.
8. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Форум, 2003. 256 с.

9. Туриніна О. Л. Психологічні особливості професійного самовизначення учнів профільних підкласів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 1997. 218 с.

10. Шварп Н. В. Формування професійної самосвідомості особистості у процесі фахової підготовки. *Наука і освіта*. 2009. № 7. С. 238–241.

11. Чамата П. Р. Самосвідомість та її розвиток у дітей. Київ, 1965.

12. Шевченко, Н. Ф. (2015). Дослідження становлення професійної свідомості майбутніх практичних психологів у процесі фахової підготовки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. С. 117–122.

13. Bretz R. D. Person-organization fit and the Theory of Work Adjustment: Implications for satisfaction, tenure, and career success. *Journal of Vocational Behavior*. 1994. № 44. P. 32–54.

14. YU. M. Shvalb. Tsilkovyta svidomist' psykholohichni modeli ta doslidzhennya. Kyiv : Milenium, 2003.

Information about the authors:

Pavliuk Olena Hennadiivna,

PhD Student at the Department of Psychology
Zaporizhzhia National University
Gogol str., 118, Zaporizhzhia, 69600, Ukraine

Huba Natalia Oleksandrivna,

Associate Professor,
Head of the Department of Psychology
Zaporizhzhia National University
Gogol str., 118, Zaporizhzhia, 69600, Ukraine